

Moment 2: Att förstå omvärlden, förskola

Referensdokument

Detta material ingår i Studiepaket Blindhet.

Innehåll

Moment 2: Att förstå omvärlden, förskola	1
Inledning	1
Vikten av en aktiv omgivning	1
Att utforska omvärlden med alla sinnen	2
Språk och kommunikation	5
Reflektionsfrågor	8
Referenslista	9

Moment 2: Att förstå omvärlden, förskola

Det här momentet ger grundläggande information om hur du kan utveckla din undervisning så att barnet med blindhet får upptäcka omvärlden med flera sinnen i en trygg miljö. Momentet handlar även om barnets språkutveckling.

Inledning

Barn behöver många konkreta upplevelser och erfarenheter för att för att bygga en förståelse för världen runt dem och för att utveckla språket med nya ord och begrepp i en trygg miljö. Samma sak gäller för ett barn som inte ser. Men här behöver den vuxna mer aktivt utforska omvärlden tillsammans med barnet, med flera sinnen.

Vikten av en aktiv omgivning

För barn som ser är synen en naturlig drivkraft när de upptäcker omvärlden. När ett barn inte ser behöver de vuxna i barnets närhet vara aktiva genom att bygga broar mellan barnet och omvärlden och ge barnet erfarenheter via andra sinnen än synen, tillsammans med förklarande ord. De behöver ”ta världen till barnet” och locka barnet till nyfikenhet och upptäckarglädje. (Webster & Roe, 1998; Brambring, 2007)

Det tar lång tid för ett barn som inte ser att uppleva och förstå hur världen ser ut och fungerar. Ett barn som får möta omvärlden en liten bit i taget får möjlighet att ta in och förstå alla intryck.

Bekräfta barnet

För att stimulera barns medfödda drivkraft att utforska för att lära och utvecklas behöver barn känna trygghet och tillförsikt. I läroplanen för förskolan (Lpfö, 2018, s. 13) står det att ”Förskolan ska ge varje barn förutsättningar att utveckla sin identitet och känna trygghet i den samt medvetenhet om rätten till sin kroppsliga och personliga integritet, självständighet och tillit till sin egen förmåga, nyfikenhet, kreativitet och lust att leka och lära”.

Barn som ser blir direkt visuellt bekräftade av vuxna som svarar dem med en blick, en nickning eller ett leende. Det är ofta lätt att dela fokus och tolka barnets signaler eftersom de vuxna ser vad barnen uppmärksammar i sin omgivning. Ett barn med blindhet behöver dela fokus och få bekräftelse på andra sätt för att nå utveckling och lärande på sina villkor. Vuxna behöver därför vara nära och ge bekräftelse med hjälp av beröring, förtydligande ord och röstläge (Webster & Roe, 1998). När barn får bekräftelse vågar de sig

vidare i sin nyfikenhet och sitt utforskande, vilket leder till utveckling och lärande.

Gemensamt uppmärksamhetsfokus

Ett gemensamt uppmärksamhetsfokus är avgörande för att du och barnet ska kunna utforska tillsammans. Då har ni fokus på och pratar om samma sak. När barnet känner på sin fot kan ni samtala om och upptäcka detaljer på foten. Vid regn kan ni tillsammans utforska hur det känns, hur det låter, hur det smakar och doftar och så vidare. Samma arbetssätt kan användas när man sitter vid ett bord med flera barn för att äta lunch. Samtalet kan handla om hur maten ser ut, att det ligger fem potatisar i skålen. Utforska vidare och pratar om hur maten doftar och att det ryker om potatisen. Håll samtidigt skålarna nära så att det går att uppleva både värmen och dofterna.

Att utforska omvärlden med alla sinnen

För att förstå omvärlden behöver barnet som inte ser använda sina övriga sinnen. Den pedagogiska utmaningen i förskolan blir att utveckla undervisningen och stimulera barnet till att använda hörseln, känseln, smaken och lukten så att barnet kan förstå och bli lockad av intryck och information genom dessa sinnen

Ta därför med alla sinnen i utforskandet och hjälp barnet att förstå intrycken genom att sätt ord på och samtala om det som händer. Det är viktigt att vara lyhörd för barnets kroppsspråk, signaler och intresse för att kunna ha gemensamt uppmärksamhetsfokus. Var uppmärksam på var och hur barnet visar intresse och engagemang och börja där.

När det gäller barn med blindhet som har ytterligare funktionsnedsättningar behöver personalen vara särskilt observanta på hur barnen visar intresse. Tecknen kan ibland vara subtila. Ett barn som inte ser och även saknar talat språk, kanske kommunicerar genom en liten kroppsrörelse för att visa att det vill höra sången igen eller gunga mer.

Hörsel

Ljudet har stor betydelse för hur man upplever och tar till sig världen när man inte ser. Därför behöver du som möter barnet ha kunskap om och förståelse för ljudets betydelse. Tänk på att höra vad barnet hör istället för att se vad barnet gör. Det innebär att du och andra vuxna bekräftar det som barnet uppfattar med hörseln. (Backström Lindeberg, 2016) Barnet kan till exempel öppna och stänga skåp många gånger eller stanna upp i en dörröppning och kasta föremål gång på gång. Det kan då handla om att

barnet utforskar de ljud som uppstår i de olika rummen och på så sätt upptäcker och förstår sin omvärld.

Vardagsljud

Låt barnet lära känna de vardagsljud som finns i förskolemiljön. Barnet behöver få många chanser att öva på att känna igen ljuden, fokusera på dem och sortera ut ljuden från varandra. Det kan bli en rolig aktivitet där fler barn kan vara delaktiga. Här är några aktiviteter där ni kan utforska med hörseln, enskilt eller i grupp:

- Upptäck ljud tillsammans med barnet. Vad är det som låter? Visa barnet var ljuden kommer ifrån och gå till ljudkällan när det är möjligt, till exempel diskmaskinen.
- Uppmärksamma vilka ljud det är som alltid finns på samma ställe, som grinden på gården.
- Prova att göra olika ljud tillsammans. Undersök till exempel hur olika bollar, dockor och pysselmateriel låter.
- Syntolka de ljud som du och barnet möter i olika sammanhang genom att sätta ord på vad ni hör, ett barn som gråter, en tappad tallrik, trafiken, hundskall, en gräsklippare eller en lövblås.
- Öva ofta på att diskriminera ljud, det vill säga känna igen ett visst ljud bland andra ljud. Sortera viktiga och oviktiga ljud, exempelvis hur stegen låter när en viss pedagog kommer gående. Det går att göra som en lek i barngruppen, barnen blundar och gissar vem som kommer gående eller vilken sak som du släpper på golvet.

Känsel

Barn med blindhet behöver få uppleva och utforska föremål med känseln. Det utforskandet behöver ske i ett lugnt sammanhang tillsammans med någon pedagog som barnet känner sig trygg med. Om barnet är försiktig med att använda sina händer i nya situationer, behöver den vuxna vara varsam och tänka på hur barnet kan ges goda förutsättningar att upptäcka nya saker.

I början kan det vara bra att barnet får lägga sina händer utanpå dina händer och följa dem när du utforskar ett föremål med känseln. Det sättet att utforska med känseln kallas hand-under-hand. Genom att barnet har sina händer tillsammans med dina kan barnet styra själv eller följa dig. Det är ett tryggare sätt för barnet att utforska nya föremål, än om du tar barnets händer och lägger dem på föremålet (Withagen m.fl., 2010).

Barn med blindhet kan behöva känna på föremål i omgivningen med olika kroppsdelar så som munnen, kinden eller fötterna. Det ger mer varierande information än när man känner med händerna (Withagen m.fl., 2010). Detta innebär att barnet kanske gärna är barfota. Var uppmärksam på om barnet föredrar att utforska på de sätten längre upp i åldrarna än barn som ser. Underlätta i så fall för det.

Här är några aktiviteter där ni kan utforska med känseln, enskilt eller i grupp:

- Uppmuntra barnet att ofta använda båda händerna i utforskandet och påminn vid behov.
- Uppmuntra barnet att testa andra delar av kroppen att känna med. Du kan exempelvis fråga om det känns annorlunda att känna med kinden jämfört med handen.
- Se till att barnet känner både på helheten och på de små detaljerna på föremålen. Vid utforskandet av en soffa, upptäck även hur soffbenen känns och vilka detaljer som finns i soffklädseln.
- Jämför föremål med barnets egen kropp för att få förståelse för storlek. Till exempel om något är lika långt som barnets arm.
- Uppmuntra barnet att lära sig känna skillnad på olika material, som trä, plast och metall. Sätt tillsammans ord på hur föremål känns, till exempel varmt, hårt, fuktigt, tungt, skrovligt.

Lukt

Luktsinnet kan ge mycket information om vad som finns och vad som händer i omgivningen. Med hjälp av luktsinnet kan barnet bland annat känna igen personer och platser, eftersom det luktar olika i olika rum. Luktsinnet förstärker intrycken från de övriga sinnen, till exempel hur nyklippt gräs luktar efter att det spännande ljudet från gräsklipparen har tystnat, eller hur det luktar när det precis har slutat regna.

Här är några aktiviteter där ni kan utforska med luktsinnet, enskilt eller i grupp:

- Lukta på olika saker så barnet bygger upp en luktbank.
- Sätt ord på vad det är som luktar och hur det luktar, till exempel gott, illa, starkt, sött.
- Prata om hur det doftar i samband med årstider och högtider.
- Tydliggör dofter tillsammans med barnen i matsituationen.
- Lek luktlekar, till exempel Gissa lukten, eller gör askar med lukter i som man kan para ihop.

Smak

Smaksinnet kopplar de flesta mest ihop med mat. För att riktigt känna smaken av maten så måste man känna lukten av det man äter. Om maten ser god ut blir man sugen att äta, därför är det viktigt att berätta för barnet med blindhet vad som finns på bordet. Berätta målande om maträtten så att barnet blir sugen.

Här är några aktiviteter där ni kan utforska med smaksinnet, enskilt eller i grupp:

- Smaka på olika saker som går att äta och bygg upp en smakbank. Koppla ihop smak och lukt.
- Sätt ord på hur saker smakar och jämför smakerna.
- Lek smaklekar, låt till exempel barnen blunda och gissa vad de smakar på.

Språk och kommunikation

Barns kommunikations- och språkutveckling drivs till stor del av önskan om gemenskap och delaktighet, viljan att uttrycka, dela och ta del av varandras erfarenheter och upplevelser (Bruce m.fl., 2016). Den tidiga, icke-verbala, kommunikationen i samspel med omgivningen är grundläggande för språk- och begreppsutvecklingen. Barnets första ord är därmed inte början på en kommunikativ process, utan snarare en höjdpunkt i processen (Webster & Roe, 1998).

Hos de flesta barn med blindhet utvecklas språket, ordförråd och grammatik, i samma takt som hos barn som ser. Språkutvecklingen kan däremot följa en annorlunda utvecklingsgång. Den pragmatiska språkanvändningen, hur man använder språket i social kommunikation, kan ofta vara försenad.

Begreppsförståelsen byggs också upp på ett annorlunda sätt, genom andra sinnen än synen. (Pérez-Pereira, 2006)

Enligt SPSM:s erfarenhet kan kommunikationen med enbart icke-verbala uttryck ske under en längre period hos barn med blindhet och ytterligare funktionsnedsättning, som intellektuell funktionsnedsättning eller autism. Det är därför viktigt att under en längre period vara uppmärksam på barnets uttryck och ge respons på kommunikationen.

Stimulera språkutvecklingen

Barns språkutveckling stimuleras bäst i ett sammanhang där barnet deltar aktivt. Egna upplevelser och erfarenheter, personliga minnen och associationer gör att ord blir bättre förankrade. Barnen får lättare att hitta ord och använda dem i rätt sammanhang (Bruce & Riddarsporre, 2012;

Withagen, 2010). För att stimulera språkutvecklingen hos barn med blindhet kan personalen ge barnet många upplevelser och erfarenheter tillsammans med andra barn.

För att stimulera språkutvecklingen kan du exempelvis

- erbjuda många tillfällen till lek och samspel, till exempel genom turtagningslekar och rollekar
- låta barnet få uppleva föremål i praktiken, samtidigt som du benämner vad det är och pratar om vad de kan användas till
- syntolka, det vill säga att inför hela gruppen sätta ord på det som händer i aktiviteten
- berätta sagor och läsa taktila böcker samt använd föremål för att förstärka det som du berättar om
- leka med ord, till exempel genom rim, ramsor och sånger. Använd även här föremål för att förstärka ordförståelsen.

Begreppsuppfattning

För att förstå varandra och vår omgivning behöver vi mena samma sak med de ord vi använder. Vi behöver ha en gemensam förståelse för vad ord och begrepp står för i verkligheten. Det kan vara föremål som skor, byggklossar, spadar och så vidare. Det kan också vara händelser, känslor eller sammanhang som vi pratar om, exempelvis att måla, att vara arg eller att fira en högtid.

Begreppsuppfattningen är en process som börjar vid födelsen och pågår hela livet. Redan vid ett års ålder har barn som ser oftast förstått kopplingen mellan föremål och vissa ord. Hos barn med blindhet ser processen annorlunda ut. De har inte samma möjlighet att koppla samman ord och föremål med hjälp av synen och det får betydelse för både språkutvecklingen och begreppsuppfattningen. (Pérez-Pereira 2006)

Utan egna upplevelser och erfarenheter kan barnets begreppsuppfattning bli mer begränsad. Därför behöver barn som inte ser erbjudas många praktiska erfarenheter så att begreppen blir ordentligt förankrade hos barnet och inte bara tomma ord. Ju fler begrepp barnet befäster genom egna erfarenheter desto mer delaktig kan barnet vara i aktiviteter som rollek, samling och temaarbete. Erfarenheter gör det också enklare för barnet att komma med egna initiativ eller ställa och svara på frågor. (Withagen, m.fl., 2010)

Vardagliga situationer

Låt barnet ofta vara med i vardagliga situationer och få prova på olika aktiviteter, till exempel så kan ni baka en sockerkaka. Då får barnet uppleva hela processen och gå från detaljer till helhet. Det är lärorikt att få känna på äggen, knäcka dem, känna på både äggvita och gula, provsmaka, blanda de olika ingredienserna, provsmaka smeten och den färdiga kakan. Först när barnet har upplevt alla moment i aktiviteten baka, kan det förstå den fulla innebörden av det språkliga begreppet baka.

Tänk dig att ni pratar om var frukt kommer ifrån. Många barn i förskolan vet att äpplen växer på träd. Även om de inte har upplevt det själva i verkligheten, så har de sett det på bild eller på film. Barnet med blindhet har kanske bara plockat äpplen från en hylla i affären och behöver därmed få konkret stöd eller egna erfarenheter för att förstå hur äppelträd och äpplen hör ihop.

Här är fler förslag på hur du kan arbeta för att främja begreppsuppfattningen:

- För att befästa ett begrepp behöver barnet få många erfarenheter av det. Barnet behöver till exempel känna på en sko många gånger. För att kategorisera och generalisera vad begreppet sko betyder behöver barnet även få känna på olika sorters skor.
- Begrepp som att gå ut, gå in, klättra upp, klättra ner och så vidare lär sig barnet genom att prova själv upprepade gånger tillsammans med en vuxen som beskriver aktiviteten i ord och bekräftar barnets försök att sätta ord på den.
- Sätt ord på, och öva lägesbegrepp som vänster och höger, framför och bakom, på, under, över, bredvid med flera.
- Använd barnets kropp som referens när du jämför eller beskriver saker, till exempel lika lång som ditt ben eller lika liten som din tumnagel.
- Förklara olika känslouttryck och hur de ser ut. Utgå ifrån barnet självt när det visar känslor, till exempel att du ser att barnet är jätteglad för att det skrattar.

Reflektionsfrågor

- Tänk på en vanlig aktivitet i undervisningen. Hur skulle ni på förskolan kunna utveckla den så att så många sinnen som möjligt blir stimulerade?
- Hur kan ni arbeta med olika sinnen för att stimulera barnets förståelse för omgivningen?
- Hur kan ni arbeta med att få ett gemensamt uppmärksamhetsfokus med barnet?

Referenslista

- Backström Lindeberg, S. (2016). *Med ljudet som omvärld: Om ljudmiljö och delaktighet för elever med synnedsättning*. Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Brambring, M. (2007). Divergent Development of Verbal Skills in Children who are Blind or Sighted. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 101(12), 749–762.
- Bruce, B., Ivarsson, U., Svensson, A. & Sventelius, E. (2016). *Språklig sårbarhet i förskola och skola: barnet, språket och pedagogiken*. Studentlitteratur.
- Bruce, B. & Riddersporre, B. (2012). *Kärnämnen i förskolan: nycklar till livslångt lärande*. Natur & Kultur.
- Skolverket. (2018). *Läroplan för förskolan: Lpfö18*.
<https://www.skolverket.se/publikationsserier/styrdokument/2018/laroplan-for-forskolan-lpfo-18>
- Pérez-Pereira, M. (2006). Language Development in Blind Children. I K. Brown (Red.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd ed (Volym 6, s. 357–361). Elsevier Science.
- Webster, A. & Roe, J. (1998). *Children with Visual Impairments: Social Interaction, Language and Learning*. Routledge.
- Withagen, A., Heins, L., Blok, A., Betten, A., Buurmeijer, A., Mul, M. & Oosterlaak, L. (2010). *In touch – helping your blind child discover the world*. Royal Dutch Visio, Centre of Expertise for blind and partially sighted people.